

Oksalan traditionaalinen antiikki

■ Sari Kivistö ja H. K. Riikonen

Prof. h.c. Teivas Oksala on paneutunut laajalti kirjamme *Kirjallisuus antiikin maailmassa* (tekijät S. Kivistö, H.K. Riikonen, E. Salmenkivi ja R. Sarasti-Wilenius, Teos 2007) arviointiin.

Oksalan arvostelu tulee itse asiassa kertoneeksi vähintään yhtä paljon kirjoittajansa omasta antiikkikuvasta ja arvostuksista kuin arvosteltavasta teoksesta. Arvostelu perustuu osin lähes opettavaan sävyyn esitettyihin ajatuksiin siitä, miten antiikin kirjallisuushistoriaa pitäisi kirjoittaa, nimenomaan siihen tapaan kuin Oksalan itsensä suurelta osalta kirjoittamassa oppikirjassa *Antiikin kirjallisuus ja sen perintö*. Kyseisen oppikirjan ohella arvostelija tuo koko ajan esille oman toimintansa: hän valittelee yhdessä Päivö Oksalan kanssa kirjoittamansa teoksen *Kreikkalaisia kirjailijakuvia* (1965) puuttumista draama-luvun kirjaluettelosta sisältämiensä juoni- ja rakenne-esittelyjen takia (lyriikan kohdalla käännösnäytteiden takia teos toki on mainittu). Samoin hän viittaa kirjoittamaansa *Suomen kirjallisuushistorian* arvosteluun. Kun Oksala, joka tuo arvosteluunsa vielä omia käännöksiäänkin ja mainitsee toimineensa Vergilius-tutkijana, valittelee yhden suomennoksen puuttumista Catulluksen epigrammin suomennosten esittelystä, on kyseessä tietenkin hänen oma suomen-

noksensa (teoksessa *Antiikin kirjallisuus ja sen perintö*). Se tuskin ylittää Päivö Oksalan suomennoksen tasolle ja on myös lähellä Yrjö Kaijärven suomennosta, eikä sellaisenaan olisi tuonut uutta kirjan ao. kohtaan.

Kirjamme arvostelu osoittaa, että jo pitkään Runebergin kääntämiseen keskittynyt Oksala ei ole perehtynyt uusimpaan antiikin kirjallisuutta koskevaan tutkimukseen; sen sijaan hän tarjoilee vuosikymmenten takaisia teoksia. Hänen puoltamansa näkökulmat, kaanonit ja tutkimuskirjallisuus eivät perustu uusimpaan tutkimukseen ja 2000-luvun lähdekirjallisuuteen. Tietenkin monia varhaisempia tutkimuksia voitaisiin luetella, mutta siihen jo tila on asettanut omat rajoituksensa.

Kirjallisuushistoria, lajihistoria, käsikirja

Oksala puhuu kirjastamme välillä kirjallisuushistoriana, välillä (ja useimmiten) käsikirjana. Koko arvostelukin on teoksen sisältöä vastaa-mattomasti saanut otsikon ”Antiikin kirjallisuuden historia käsikirjana”. Teoksemme ei ole kronologinen kirjallisuushistoria eikä käsikirja, mihin viittaa jo teoksen nimikin, *Kirjallisuus antiikin maailmassa*. Se on yleisesitys antiikin kirjallisuudesta ja kirjallisesta elämästä, kirjallisesta kentästä ja kirjallisuuden instituutioista

ja käytänteistä, ja sellaisenaan se samalla myös haastaa traditionaalisen kirjallisuushistorian.

Käsikirjana teosta voinee eräiltä osin käyttää, mutta rakenteeltaan ja käsittelytavaltaan se poikkeaa suuresti esimerkiksi Paavo Castrénin ja Leena Pietilä-Castrénin *Antiikin käsikirjasta*. Lajihistorialle ei ole omistettu niin suurta laajuutta kuin arvostelussa sanotaan (lajien tarkastelu alkaa sivulta 163, ei sivulta 127). Kyseessä ei sitä paitsi ole lajihistoria, vaan lajeittain tapahtuva tarkastelu (neljäs pääluku onkin otsikoitu ”Antiikin kirjallisuus lajeittain tarkasteltuna”), mikä on hieman toinen asia.

Kulttuurien ja kirjallisuuksien vuorovaikutus

Oksala on käsittänyt esipuheessa käyttämämme vuorovaikutus-sanan kovin ahtaasti. Hän on ajatellut vaikutussuhdetta (kirjailija A:n vaikutus kirjailija B:hen sekä yleensä Kreikan kirjallisuuden vaikutuksia Rooman kirjallisuuteen). Kyse on kuitenkin monitahoisemmista ilmiöistä, joihin kuuluvat Kreikan Roomalle antamien vaikutteiden lisäksi muiden kulttuurien merkitys Kreikalle ja Roomalle, käännökset antiikin aikana, mutta kuin kreikkalaista tai roomalaista syntyperää olevat kreikaksi tai latinaksi kirjoittaneet kirjailijat, samoin esimerkiksi ne kreikkalaiset historiankirjoittajat, jotka kirjoittivat Rooman historiasta, siis yleensä kulttuuriset kontaktit. Toisaalta Oksala katsoo, että tekstien välisten suhteiden tarkastelu (intertekstuaalisuus) on jäänyt vaikutteiden tasolle. Tämäkään ei pidä paikkaansa: kirjassa on jatkuvasti esillä monia tekstien välisiä suhteita, kuten esimerkiksi viittaus (alluusio), parodia ja cento-tyyppinen runous

Suuria runoilijoita vai kirjallisen kentän moninaisuus?

Oksala ei ole riittävästi ottanut huomioon sitä, että tarkoituksena ei ole ollut laatia suuriin kirjailijoihin nojautuvaa esitystä vaan antaa kuva antiikin kirjallisuudesta ja kirjallisesta kentästä. Siihen viittaa jo pelkästään teoksen nimikin. Tarkoituksena on ollut osoittaa, miten antiikin

kirjallinen miljöö on ollut paljon monipuolisempi kuin vain Homeroksen, Vergiliuksen, Horatiuksen ja muiden huippujen varaan perustuvat esitykset antavat ymmärtää. Näin ollen teoksen koko alkupuoli (160 sivua) on omistettu kirjallisuuden edellytyksille ja erilaisille kirjallisen kentän ilmiöille lukijoiden ja lukutaidon osuutakaan unohtamatta.

Tavoitteena ei todellakaan ole ollut tuoda esille suuria kirjoittajapersoonallisuuksia, korostaa antiikin poikkeuksellisuutta tai ryhtyä ajattelemaan suuria ajatuksia puhumalla suuruudesta, syvyydestä, mestareista, neroudesta, järjestyvästä, kuolemattomuudesta tai ehdottomista huipuista – kaikkia näitä sanoja Oksala viljelee omassa arviossaan. Toisaalta on Oksalan omaa mielikuvitusta, että tekijät olisivat pelänneet ”leimautuvansa epätieteellisiksi” ja he ”karttavat suuria ajatuksia”. Useassa kohdassa nimitäin tuodaan esille sekä kirjoittajien että muiden näkemyksiä antiikin kirjailijoiden syvällisyydestä ja vaikuttavuudesta (esim. s. 44, 240–242) ylisanoja kuitenkin välttäen. Kun Oksala puhuu *Iliaan* yhteydessä ”valtavasta loppunäytöksestä, jolla ei ole vertaa maailmankirjallisuudessa”, on todettava, että tällainen pateettisuus on meille vierasta. Olemme myös halunneet osoittaa, että antiikin kirjallisuus ei päättynyt ”kulta-aikaan”, vaan omintakeista kirjallisuutta tuli jatkuvasti lisää ja kirjallisuuteen tuli jatkuvasti uusia ilmiöitä.

Oksalan vaatimien nerojen, syvällisten ajatusten ja jättiläisten laulun sijaan olemme halunneet osoittaa antiikin kirjallisuuden olevan myös paljon muuta, kuten totesimme jo esipuheessa. Keskinertainen ja aikanaan suosittu mutta sittemmin unohdettu kirjailija voi toimia erinomaisena ajankuvana. Kun ottaa huomioon tällaiset lähtökohtamme, on ymmärrettävää, että esteettisten arviointien esittäminen jää pääasiallisesti toisentyypisten esitysten, esimerkiksi Oksalan edustaman esseistiikan tehtäväksi (kirjaluettelossa onkin Oksalan teos *Homeroksesta Alvar Aaltoon*). Kun Oksala valittelee, että Horatius uhkaa satiirikkona jäädä ”kahden vaatimattomamman runoilijan” Juvenaloksen ja Persiuksen varjoon, voi todeta ensinnäkin, että

Juvenalis on kaikkien aikojen merkittävimpiä satiirikkoja, kuten olisi nähnyt esimerkiksi Gilbert Highetin Juvenalis-monografiasta, ja toiseksi, että tehtävämme on ollut esitellä satiiria koko laajuudessaan eikä vain korostaa yhtä tai kahta merkittävintä kirjailijaa. Ero ei myöskään ole kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen näkökulman välillä, kuten Oksala esittää, vaan objektiivisuuteen edes jollain tavoin pyrkivän ja Oksalan edustaman varsin subjektiivisesti arvottavan tutkimusotteen välillä.

Kirjallisuudenlajeista ja myyteistä

Kirjamme neljänteen päälukuun valittu lajikohtainen käsittely, jota Oksala erityisesti arvostelee, on kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta perusteltu, koska se mahdollistaa esimerkiksi lajien konventioiden esittelyn. Lajien yleinen kehitys on kirjassamme ollut tärkeämpää kuin kronologinen tarkastelu tai suuresta nimestä toiseen etenevä katsaus. Laji toimii tässä myös kontekstina, jota vasten yksittäiset ns. suurmiehetkin luonteavalla tavalla asettuvat.

Oksalan ehdotukset lajien käsittelyn ja luokitusten osalta ovat erikoisia. Esimerkiksi menipolaisen satiirin sijoittaminen romaanilukuun olisi merkinnyt sängen erilaisten teosten joutumista Petroniuksen ja Apuleiuksen joukkoon. Kun Oksala toteaa, että lajit olisi kannattanut palauttaa kolmijakoon epiikka, lyriikka ja dra matiikkaa, niin näin on paljolti tehtykin. Mutta kun Oksala haluaa sijoittaa bukoliikan ym. epiikkaan ja lisäksi ennen draamaa, kyseessä olisi väkivalta sekä lajeja että lajien historiallista kehitystä kohtaan.

Oksalan arvostelu on myös sikäli yksipuolinen, että hän ei kiinnitä huomiota siihen, mitkä niistä kirjailijoista ja teoksista on otettu mukaan, jotka eivät tavallisissa suomalaisissa antiikin kirjallisuuden esittelyissä ole saaneet huomiota osakseen tai ovat saaneet sitä perin vähän.

Oksala arvostelee erityisesti myyttien osuutta. Myyteille omistettua lukua ei ole tarkoitettu kokonaisesitykseksi asiasta, vaan sen tehtävänä on esitellä antiikin mytologian lähteitä, myyttien asemaa yleensä antiikin maailmassa ja tarjo-

ta taustaa siihen, mitä myyteistä myöhemmin teoksessa kirjailijoiden kohdalla sanotaan.

Oksala on pannut merkille, että Orfeusta ei kirjassamme mainita, mutta Orfeuksen toimiala, musiikki, on kuitenkin monin tavoin esillä eri yhteyksissä.

Runomitat ja kääntäjät

Oksala omistaa arvostelustaan huomattavan osan runomittojen käsittelylle. Nähtävästi hän olisi halunnut, että kaikki runokäännökset olisivat olleet mitallisia. Me sen sijaan olemme halunneet antaa lukijalle kuvan kääntämisen eri mahdollisuuksista. Kun Oksala syyttää metriikkaa koskevan esityksen jäämisestä abstraktille tasolle, hän unohtaa kokonaan, että mukana on myös metrisiä käännösnäytteitä, kuten elegiamitasta ja galliambista (viimeksi mainitusta Päivö Oksalan käännöksenä). Oksalan omiakaan käännöksiä ei ole unohdettu. Horatiukselta on mukana (s. 252–253) alkukielinen runo, jonka perusteella lukijan luulisi saavan käsityksen runon metrisestä rakenteesta.

Oksalaa näyttää harmittavan Pentti Saarikosken saama huomio. Kyseessä on kuitenkin kääntäjä, joka epäilemättä uudisti antiikin runouden suomentamisen perinnettä; toisaalta hän kokeili useita erilaisia käännöstapoja ja käänsi eri lajeihin kuuluvia teoksia. Sitä paitsi myös hänen työnsä epätasaisuus on mainittu. Kyseessä ei siis ole kannanottomme Marja Itkonen-Kailan arvokkaita proosakäännöksiä vastaan. Suomentajia koskeva lyhyt laatikkoteksti ei voi tietenkään ottaa huomioon kaikkia suomentajia. Osa poisjääneistä on edustettuina käännösnäytteissä.

Yksittäisiä havaintoja arvostelusta

Tässä yhteydessä ei voida ottaa esille yksittäisiä tulkintoja, joita Oksala eräistä tekstikohdista esittää; sinänsä ne ovat kelpo vaihtoehtoja, mutta antiikinkaan teoksia ei voi tulkita vain yhdellä tavalla. Sen sijaan otamme esille eräitä muita seikkoja. Oksala nimeää eräitä myöhempiä eri taiteiden edustajia (Fellini, O'Neill, Rilke), joi-

ta olisi pitänyt ottaa mukaan antiikin perintöön liittyen. Vaatimus on täysin kohtuuton, sillä relevantteja esimerkkejä löytyisi lähes loputtomasti. Tällä kertaa on valittu tietyt esimerkit, joku toinen voi valita yhtä perustellusti toiset. Oksala puhuu rikkiviisaudesta, kun mainitaan Offenbachin libretistit; tämä on asiatonta puhetta, sillä antiikin perintöön olennaisena osana kuuluvat myös antiikin parodiointi ja ne henkilöt, jotka siihen ovat olleet osallisina.

On omituisia väittämiä, että Ciceron vitsiteoria (teoksessa *De oratore*) kutistuu toteamukseksi, kun sitä on Oksalan mainitsemalla sivulla 499 suoraan siteerattu ja asiaan palattu vielä sivulla 512. Lisäksi tuodaan esille (s. 493–494) Ciceron puheiden huumori. Vaikka itseironia-sana ei Horatiuksen yhteydessä esiinnykään, muutamissa kohdissa joka tapauksessa tulee esille itseironinen suhtautuminen. Voi myös ihmetellä, mitä olisi ollut klassikko- ja humanitas-käsitteiden syvällisempi käsittely. Ainakin edellistä on problematisoitu tavalla, joka ei perustuu pelkkään merkitysten luuttelemiseen.

Toisinaan Oksala lukee tarkoitushakuisesti tekstiä. Hän kirjoittaa: ”Tuskin Euripides on sentään vahingossa ja tahtomattaan puolustanut naisten oikeuksia (s. 280). *Troijan naiset* ei ole vain sodanvastainen kannanotto vaan myös ennen kaikkea naisen oikeuksien puolustus suursodan kurimuksessa.” Juuri sivulla 280 puhutaan tietyn tapaisesta naistyypistä, jonka Euripides tuli luoneeksi. Heti jatkossa puolestaan tuodaan esille naisten asema ja kärsimykset

sodan aikana näytelmässä *Troijan naiset*.

Homeroksen ymmärtämystä tekijöiltä ei puutu, toisin kuin Oksala arvelee. Homeroksen ylistelyn asemesta on korostetusti tuotu esille hänen keskeinen asemansa antiikin kirjallisuudessa ja kulttuurissa; jo hakemistosta näkee, että Platonin, Ciceron, Horatiuksen ja Vergiliuksen ohella juuri Homeroksesta on eniten mainintoja.

Arvostelunsa lopussa Oksala puhuu teoksen ”nimivilinästä” ja toteaa, että aika näyttää onko kirjasta tenttikirjaksi. Oksala ei ole ottanut huomioon sitä, että teos jakautuu eri osastoihin ja myös ns. laatikkoteksteihin. Kirjalla on käyttöä erilaisissa yhteyksissä, mutta laajuutensa takia tietyt joitain osia siitä voidaan kurssikirjakäytössä jättää pois.

Summa summarum: Vaikka arvostelija esittelee teoksen lähtökohtia, hän ei ole riittävästi ymmärtänyt niitä, eikä hän ole pyrkinyt tämän pohjalta esittämään kritiikkiä, joka tekisi oikeutta kirjallemme. Sen sijaan hän on suoraan lähtenyt liikkeelle omista varsin traditionaalisista käsityksistään ja arvostuksistaan sekä omasta kirjallisuushistoriastaan. Yhdessä asiassa hän kuitenkin on oikeassa. Arvostelunsa lopussa Oksala antaa tunnustusta kustantajan kulttuuritahdolle. Tähän arvioon kirjan tekijätkin mielellään yhtyvät.

Sari Kivistö on filosofian tohtori ja kirjallisuuden-tutkija Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa. H. K. Riikonen on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen professori.